

ДО 80-РІЧЧЯ ВОЛОДИМИРА ФЕДОРОВИЧА ГЕНІНГА

Цього року Володимир Федорович Генінгу (1924—1993) виповнилося б 80 років. Вже за 10 років, як його немає. Час поблажливий до пам'яті — гасить пристрасті й емоції, які кипіли навколо цієї фігури, але не стирає радості спілкування й співпраці із ученим.

Ми б сказали, що доля не була ласкавою до Володимира Федоровича. Окрім незгод, що випали на долю більшості радянських людей, обставини його життя були обтяжені національністю (німець), а потім і шлюбом: дружина — Тамара Карпівна — родом з кримських вірменів. Відтак обоє надовго були заруховані до «ненадійних», що обмежувало свободу пересування і зобов'язувало до щотижневих відвідин певних установ. Проте Володимир Федорович почувався цілком щасливим, оскільки займався улюбленою справою — археологією. Йому випало щастя розбудувувати її на підйомі повоєнних років та грандіозних новобудов, які дали простір його кипучій енергії і не лишали місця для скепсису.

Народився Володимир Федорович 1924 р. на Алтаї. Туди на початку ХХ ст. з Поволжя переїхав його дід з двома братами, де в с. Підсоснове вони організували зразкову комуну; пам'ять про них шанують там і нині. Через другий шлюб матері в 1930-х рр. сім'я потрапила до Казахстану. Батько В.Ф. Генінга та вітчм загинули у вихорі передвоєнних років, а закінчення школи збіглося з початком війни.

© К.П. БУНЯТЯН, 2004

Його мобілізували до трудармії — на будівництво залізниці. То було випробування не менш жакливе, аніж фронт. Наприкінці війни Володимир Федорович працював на лісоповалі в Пермській обл. і звідти за розпорядженням райвідділу народної освіти був переведений учителем до с. Велс, а потім і в м. Красновішерська. Якраз тоді в туристичних походах з учнями він залюбився в природу Камського краю і захопився археологією. Його творчу біографію відмічають три чіткі віхи.

1947 р. — Володимир Федорович вступив до Пермського (Молотовського) університету. Відтоді й розпочинається його наукова діяльність. Перші її кроки пов'язані з Удмуртією. Там у 1948 р. він провів зі школярами свою першу експедицію на р. Вішера, студентом 3-го курсу очолив загін Камської експедиції, а у 1954 р. став заступником директора Удмуртського музею й очолив Удмуртську експедицію. Впродовж п'яти років експедиція здійснила тотальне обстеження Прикам'я і провела значні розкопки на Вятці й Чепці, що стали підґрунтям нової культурно-хронологічної схеми розвитку краю. Палкий інтерес до історії Прикам'я, особливо на зламі ер, Володимир Федорович проніс через все життя. Матеріали Прикам'я стали основою обох дисертацій, більше третини праць, а їх за 200¹, присвячено археології й історії того краю.

У 1950-х рр. В.Ф. Генінг навчався в аспірантурі при Інституті мови, літератури та історії Казанської філії АН СРСР і провадив розкопки в Удмуртії, Марій-Ел і Татарстані. По закінченні аспірантури мав працювати в Казані, але склалося інакше.

1960 р. — В.Ф. Генінг став доцентом Уральського університету. Саме в Свердловську (Скатеринбурзі) найбільш повно реалізувалися його творчі, педагогічні та організаційські здібності². Чотири факти фіксують масштаби тієї діяльності: організація спеціалізації з археології в Уральському університеті, Уральської археологічної експедиції, серійного видання «Вопросы археологии Урала» і археологічної лабораторії. Навчальний і виховний процеси, наукові дослідження і публікація результатів замкнулися в логічний ланцюжок — і виникла Уральська археологічна школа. Прекрасно організована теоретична підготовка студентів із залученням столичних фахівців поєднувалася з напруженою польовою практикою. Уральською експедицією було розпочато

суцільне обстеження величезного Уральсько-Західносибірського регіону, проведено розкопки в Челябінській, Курганській, Тюменській та Омській областях. На тій ниві зросла ціла генерація археологів, які нині плідно працюють у наукових і освітніх установах Росії.

Розкопки, культурно-хронологічна атрибуція пам'яток, систематика джерел ніколи не були самоціллю для В.Ф. Генінга. Все то було підпорядковано одній ідеї — реконструкції історії давніх суспільств. Пізніше йому довелося доводити цю думку іншим, для нього ж вона була очевидною. З усього розмаїття історичних тем найбільше уваги вчений приділяв етнічним проблемам — походженню різних народів і етномовних спільнот. Саме це гостро поставило на порядок денний проблему зв'язку археологічних і етнічних класифікацій, вияву етнічної інформації в матеріальних джерелах, трансформації археологічної інформації в етнологічну. Цьому мали слугувати розроблені ним поняття археолого-етнічного комплексу й археолого-етнічного типу, що обумовило увагу до археологічної культури — її археологічного та історичного змісту.

Володимир Федорович мислив системно. Розробка однієї проблеми потребувала уваги й до інших. Так, стрімке нагромадження археологічних джерел, диспропорція між цим та їхнім осмисленням, намагання якомога повніше залучити їх до розв'язання якихось завдань висувала необхідність вдосконалення прийомів їх обробки та аналізу з метою підвищення інформативності, посилення аргументованості висновків. Археологічні матеріали мали перейти з розряду ілюстрації історичних схем у систему доказів. А це передбачало залучення масових матеріалів. Поставала проблема їхньої подачі. В.Ф. Генінг звертається до наймасовішої категорії матеріалу — кераміки — і пропонує програму її обробки. Через 25 років це набрало вигляду фундаментального дослідження. Тоді ж він звертається ще до однієї масової категорії пам'яток — поховань — і разом з В. Борзуновим розробляє структуру поховального обряду та програму сумарної характеристики і порівняльного аналізу його рис — логічну, просту, наочну.

Зрештою з'являється усвідомлення того, що спеціальної уваги потребує розробка категоріального апарату археології, процедури археологічного дослідження. Тоді ця ідея визріла незалежно в кількох центрах СРСР, що зокрема продемонстрував виступ групи вчених на Ташкентській сесії 1972 р., серед яких був і В. Генінг, — В. Массона, Ю. Захарука, Л. Клейна, Г. Федорова-Давидова. Пізніше їхні шляхи розійшлися, вони гаряче сперечалися, критикували один одного або ж ігнорували. І лише Володимир Федорович зберіг абсолютну прихильність до теоретичної археології.

Розквіт теоретичних досліджень припадає на кийський період життя вченого. 1974 р. — В. Генінгу лише 50. Навесні він захистив докторську дисертацію, а восени з'явився у Києві — несподівано для більшості з нас — із властивою йому

заповзятістю поринув у вир нового життя. Вперше він потрапив у суто наукову, академічну, устанovu і, здавалося б, міг би обмежитися науковою діяльністю. Проте Володимир Федорович був лідером і хотів робити все на власний розсуд: організація експедицій, а тоді Інститут провадив колосальні розкопки на новобудовах, видавничча справа, робота вченої ради, методологічний семінар, теми відділів, особисті плани співробітників — в усе він вникав дієво, корегував, наполягав, пропонував, переконував, доводив, вимагав. Його критичність, постійні вимоги звертати увагу на методологічні й теоретичні проблеми приваблювали одних і відштовхували інших. У тому був почасті винен і сам Володимир Федорович. Він так гаряче обстоював теоретичну археологію, що порушував добре знані ним правила: 1) наука розвивається за взаємодії традиційних і новаторських підходів; 2) ідеї не варто впроваджувати силоміць, тим паче ті, які ґрунтуються на марксистсько-ленінській теорії. Відраза до тої теорії, а точніше — ідеології, глибоко засіла в душах не тільки археологів. Виникало відчуття, що то вже пройдений етап; 3) зрештою, кожен напрям діяльності визнається інтересом, схильністю, і не всі археологи мають смак до теоретичних досліджень.

Не полишаючи надії переробити традиційну археологію, В.Ф. Генінг зосереджує увагу на роботі у відділі. Він горів бажанням довести результативність своїх ідей, і декілька років було витрачено на створення Банку даних щодо курганних старожитностей. Тепер — це елементарна річ, тоді ж це була надзвичайна громіздка робота. Під його керівництвом було розроблено Формат звіту про розкопки, який не прижився через супротив начальників експедицій. Нині вернулися до цієї ідеї, а в інших країнах вона давно працює. Від своїх учнів він вимагав строгості процедури дослідження і чіткої доказовості висновків.

Сам Володимир Федорович дуже багато працював — паралельно над кількома темами. Він був невдоволений станом археології, вважав, що вона тупіє на місці, а археологи неповністю використовують можливості джерел. Він поспішав, оскільки розчарувався в інших теоретиках, оскільки мав виконати сам оте завдання теоретизації археології. Поринання в теоретичні й методологічні проблеми, «проживання» в тому світлі відкрило йому якийсь потаємний вхід до іншої археології, якісь інші перспективи. Він якось особливо вимовляв це слово — *перспективи*. І вони такі е...

¹ Повний список праць В.Ф. Генінга див.: Сучасні проблеми археології. — К., 2002. — С. 23—32.

² Детально про свердловський період життя В.Ф. Генінга див.: Мельникова О.М. Свердловская научная археологическая школа В.Ф. Генинга. — Ижевск, 2003. Там же в додатку опубліковано: Генинг В.Ф. Автобиография научной деятельности.